

Гринів Л.С.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто актуальні методологічні та прикладні проблеми формування ефективної системи регіональних економік в Україні. Обґрунтовано нові підходи до регіонально-просторової організації господарства через системне просторове дослідження господарських процесів. Запропоновано моделювання сталого розвитку природогосподарських систем та напрями вдосконалення регіональної політики України.

Ключові слова: *регіон, регіональна економіка, просторові природо господарські системи, ефективна регіональна політика.*

ВСТУП

Забезпечення ефективного розвитку регіонів в системі національної економіки є однією з найбільш складних теоретико-прикладних проблем сучасності. Ця складність обумовлена невирішеними методологічними та управлінськими проблемами. Зростання нестабільності, ризиків та загроз в економіках регіонів вимагає застосування якісно нових підходів до формування їх системи менеджменту та оцінки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Просторова розбалансованість національної економіки України не дає можливості для оптимістичного сприйняття та позитивної оцінки сучасної регіональної політики. Ця політика, що покликана всебічно активізувати весь ресурсний потенціал регіонів для зміцнення їх конкурентноздатності у світовій системі господарських взаємозв'язків, є ще недостатньо ефективною і в соціо-економічному і в екологічному контексті. Свідченням цього є значні регіональні диспропорції, що гальмують економічне зростання та соціальний і екологічний добробут населення.

Це передусім відображено у показниках валового регіонального продукту (ВРП). Так, в 2008 р. найбільший приріст ВРП спостерігався в м. Київ (17,9%), Волинській області та Чернівецькій області (10,6). Водночас на фоні стратифікації рівнів розвитку регіонів все більш суттєвим є їх поділ на так звані «донорів» і «реципієнтів». Зокрема, на 1 гривню відрхувань з місцевих бюджетів до державного бюджету в цілому отримано трансферів: в Тернопільській області – 11,16 грн., у Вінницькій – 8,59 грн., в Черкаській – 8,40 грн. в той час для столиці цей показник складає 68 копійок, для Донецької та Київської областей – 2,60 грн., а для Дніпропетровської – 2,89 грн.

Сьогодні диференціація між максимальним та мінімальним значенням обсягу виробництва промислової продукції в регіонах України у розрахунку на 1 особу становила 8,5 рази, по інвестиціях в основний капітал на 1 особу - 8,2 рази, а щодо надходжень до бюджетів усіх рівнів на 1 особу - 12,5 рази. Значною є також диференціація і відносно соціальних параметрів. Так, рівень безробіття коливається в діапазоні від 5,1% (м. Київ і Одеська область) до 14,3% (Сумська та Рівненська області). Що ж стосується екологічної безпеки та екологічно збалансованого розвитку територій, то тут спостерігається ще більша диференціація. Так, розраховані НАН України індикатори сталого розвитку доквілля у 2004 р. свідчать, що частка населених міст та селищ міського типу, яке користується питною водою, що відповідає екологічним стандартам становить 87%, а частка сільського населення України - відповідно лише 64%. Таким чином, можна стверджувати, що регіональна політика в Україні ще не є достатньо ефективною, оскільки не знайдено адекватних рішень для розв'язку багатьох критичних проблем просторового розвитку держави.

Водночас глобалізаційні процеси, що охопили сучасний світ, дещо звужують можливості для економічного зростання національної економіки, оскільки біля 60% світового валового продукту повністю контролюється транснаціональними корпораціями (ТНК). Цей факт особливо загострює і актуалізує проблему створення ефективних регіональних ринків, які б могли протистояти негативним зовнішнім впливам на національну економіку. Тільки через сильні регіони та нарощування їх ефективного експортного потенціалу Україна зможе забезпечити еквівалентну взаємодію з зовнішнім економічним світом. Закономірно виникають питання: що лежить в основі нераціональної регіональної політики та перешкоджає розвитку регіонів? Як можна забезпечити їх екологічно збалансований розвиток? Що є методологічною базою для здійснення досліджень господарського освоєння регіонів?

Адже відсутність теоретико-методологічної бази для визначення доцільного масштабу господарювання в межах простору є головною причиною екологічної розбалансованості в розвитку регіонального господарства. Зараз спостерігається гео економічне розмежування світу та формування нових макроекономічних регіонів на умові управління ресурсами природного капіталу.

Водночас темпи зростання природних змін є значно (у 5 раз) вищими від темпів нарощування інноваційних змін та впровадження нових інформаційних технологій. Всі ці факти свідчать про те, що зв'язки між причинами і наслідками в регіональній економіці є набагато складнішими, ніж у лінійних системах. Тому застосування у регіональній економіці методології досліджень простих ізольованих економічних систем веде до значного спрощення розв'язку завдань.

Водночас взаємозалежність між перебігом господарських і природничих процесів є просторово детермінованою, отже, потребує свого вирішення проблема моделювання поведінки складних просторових природогосподарських систем. Саме вони, на нашу думку, мають бути об'єктом дослідження регіональної економіки, що обумовлює необхідність відповідної теоретико-методологічної бази.

Імплантація екологічних цілей в економічні інтереси суб'єктів господарювання на мезорівнях, за нашим переконанням, можлива лише в умовах введення в макро економічний аналіз нових змінних, які б характеризували біофізичні, природні ліміти для здійснення господарської діяльності в межах локальної території. Сучасна теорія загальної макро економічної рівноваги, що вивчає фактори досягнення такого стану в економіці повинна бути доповнена теорією збалансованого розвитку природогосподарських систем (ПГС), як просторових природогосподарських систем. Для вивчення еволюції збалансованого розвитку ПГС недостатнім є дослідження факторів досягнення економічної чи природничої рівноваги перебігу внутрішніх процесів. Економічна рівновага ігнорує природні, біофізичні можливості використання природного капіталу ПГС. Водночас, згідно з законами біофізики, досягнення природничими процесами стану рівноваги свідчить про нульовий потенціал працездатності природної підсистеми, що є відкритою до навколишнього природного середовища (НПС).

Теорія загальної макро економічної рівноваги також не враховує особливостей природничо-економічних взаємозалежностей, які за своєю суттю нерівноважні. А закони біофізики не здатні пов'язати пропозицію природних благ з соціопитом на них. Виникає запитання: як можна досягнути резонансності економічної діяльності до природної організації наземних екологічних систем?

Просторові екосоціосистеми характеризуються енергетичними взаємозв'язками з довкіллям. Так, природна підсистема ПГС характеризується певним обсягом вільної енергії, що є джерелом її працездатності. Однак непомірні антропогенні впливи з боку соціально-економічної підсистеми можуть викликати незворотні процеси в природній підсистемі, що суттєво понижують її запас вільної енергії, а отже працездатність. Це супроводжується зростанням сукупної ентропії. Тобто в цьому випадку зворотній зв'язок соціо-економічної підсистеми є деструктуризуючим, тобто зі знаком “-”.

Завданням новітньої теоретичної економіки просторового розвитку є забезпечити зворотній зв'язок зі знаком «+», тобто такий, що здатний оберегти кожен просторову екосоціосистему від руйнування. Загальним регулятором, на нашу думку є особлива специфічна для даної системи форма організації зворотного зв'язку, що зберігає єдність кількості і якості системи, тобто іншими словами, «міру» системи. Такою «мірою» для кожної ПГС (XV) є збереження стійкості біологічної продуктивності її природного капіталу. Тобто зворотна дія виходу XV за допомогою регулятора організується так, що в результаті цієї організації рівень біологічної продуктивності природного капіталу завжди знаходиться в межах стійкої величини X.

При розгляді змісту формування стійких станів в екосоціосистемах необхідно особливу увагу також звернути на те, що ця стійкість поєднує такі дві фундаментальні характеристики, як виробництво економічного продукту і виробництво продукту природи (біомаси). Тому її не можна ідентифікувати зі статистичною стійкістю.

Кожна ПГС як відкрита система перебуває у взаємодії з навколишнім середовищем, обмінюючись з ним різними видами енергії та ентропії. Природничу підсистему ПГС працює як й інші природні системи завдяки дії силового поля Сонця, яке разом з енергією забезпечує її певним рівнем негентропії.

Мета управління кожною екосоціосистемою - оптимізація її функціонування, яка можлива при моделюванні її еволюції на основі якісного дослідження взаємозв'язків між природними та соціо-економічними процесами.

Оскільки процеси, що проходять в природничих системах повністю або частково нелінійні, отже, такими ж є і моделі цих процесів. Це може створювати деякі труднощі щодо характеру поведінки цілісних ПГС. Сьогодні подібним завданням займається якісна теорія диференціальних рівнянь, яка дає відповідь на питання про характер поведінки відкритих динамічних систем, зокрема стосовно стійкості стаціонарних станів і переходів між ними, коливальних процесів тощо.

Якісні методи дослідження ПГС розгляньмо на моделях, що представлені в вигляді систем двох автономних диференціальних рівнянь. У загальному вигляді їх можна записати так:

$$\frac{dx}{dt} = P(x, y), \frac{dy}{dt} = Q(x, y), \quad (1)$$

де $P(x, y)$ і $Q(x, y)$ - неперервні функції, визначені в межах координат x, y , тобто в деякій області евклідової площини. Ця область є обмеженою, оскільки кожна ПГС має деякі межі. Змінні x, y мають

конкретний зміст взаємовпливів природних і соціо-економічних процесів, тому на них накладаються відповідні обмеження. Ці змінні не можуть бути від'ємними, тобто

$$x \geq 0; y \geq 0. \quad (2)$$

У процесі зміни стану системи в часі змінні x, y змінюються відповідно до системи рівнянь (1) так, що кожному станові системи відповідає пара значень

(x, y) , а кожна пара значень (x, y) описує певний стан ПГС.

Розгляньмо площину з осями координат, на яких відкладені значення змінних x, y . Кожна точка M цієї площини з координатами (x, y) відповідає певному стану системи. Така площина може називатись фазовою площиною або площиною станів. Вона представляє сукупність усіх можливих станів системи. Тому $M(x, y)$ можна назвати зображувальною точкою. Нехай при $t = t_0$ координати зображувальної точки $M_0(x_0, y_0)$. Тоді у кожний наступний момент часу t зображувальна точка буде пересуватись відповідно до системи рівнянь (1) і набувати положення $M(x, y)$, що відповідне значенням $x(t), y(t)$.

Сукупність таких точок на фазовій площині x, y буде представляти фазову траєкторію кожної ПГС.

Слід зазначити, що характер фазових траєкторій відображає загальні якісні риси поведінки ПГС в часі. Тобто фазова площина, що поділена на траєкторії, дає цілісний «портрет» системи. Це дає змогу охопити сукупність можливих змін x, y , що відповідають різним початковим умовам.

Фазова траєкторія має деякі дотичні, тангенс кута нахилу яких у кожній точці $M(x, y)$ дорівнює значенню похідної у цій точці $dy(x, y) / dt$. Отже, щоб провести фазову траєкторію через точку фазової площини $M_1(x_1, y_1)$, досить знати напрямок дотичної у цій точці площини або значення похідної:

$$\frac{dy}{dx} = \frac{Q(x, y)}{P(x, y)} \quad (3)$$

Для цього потрібно отримати рівняння, яке б мало змінні x, y . З цією метою розділимо друге рівняння системи (1) на перше. Отримаємо диференціальне рівняння:

$$\frac{dy}{dx} = \frac{Q(x, y)}{P(x, y)} \quad (4)$$

Це (4) рівняння є спрощеним варіантом формули (1). Розв'язок рівняння

$y = y(x, c)$ або в неявній формі $F(x, y) = C$, де C - постійна інтегрування, дає сукупність інтегральних кривих - фазових траєкторій системи (1) на площині x, y .

Головна мета побудови цих кривих - віднайдення точки стаціонарного стану системи. Тому для якісного дослідження системи можна обмежитися побудовою лише деяких ізоکلін на фазовій площині.

$$\frac{dy}{dx} = 0$$

Особливий інтерес у цьому контексті представляють так звані головні ізокліни: $\frac{dy}{dx} = 0$, тобто ізокліна горизонтальних дотичних до фазових траєкторій, рівняння якої $Q(x, y) = 0$, а також ізокліна вертикальних дотичних, якій відповідає рівняння $P(x, y) = 0$. Отже, побудувавши основні ізокліни, можна знайти точку їх перетину, координати якої задовольняють такі умови:

$$P(\bar{x}, \bar{y}) = 0, Q(\bar{x}, \bar{y}) = 0 \quad (5)$$

і визначають точку перетину всіх ізоклін фазової площини. Ця точка і буде, як ми вже відзначали, точкою стаціонарного стану системи.

Для тривалої стабільності існування ПГС, очевидно, потрібне оптимальне співвідношення таких параметрів, як:

- рівня відкритості системи;
- початкового рівня організації;
- кількості компонентів, з яких вона складалася (одиниці структури).

Дуже важливо правильно визначити основний структурний елемент системи. Структурним елементом екосоціосистеми можна вважати елемент, поведінка якого підпорядковується структурним закономірностям системи (це ті, які породжують властивості системи як цілого організму - властивості спеціалізації, унікальності). Так, наприклад, залежно від функціональних характеристик просторово локалізованого природного капіталу формуються екосоціосистеми з чіткою ознакою спеціалізації природокористування. Такими системами можуть бути агроекосоціосистеми, лісогосподарські

екосоціосистеми, рекреаційні екосоціосистеми тощо. Наприклад, проблеми розвитку рекреаційних екосоціосистем у сфері курортного обслуговування тісно пов'язані зі специфікою процесу відтворення в них родовищ лікувальних мінеральних вод тощо. Цей процес здійснюється в рамках усіх економічних відносин ПГС і під впливом екологічних законів їх функціонування. Однак територія цих систем через свій запас енергії також відіграє активну роль у процесі їх розвитку.

Визначення критеріїв стійкості стаціонарних станів системи рівнянь, що представляють собою математичну модель реальної ПГС, є, на нашу думку, одним з основних завдань теорії їх екологічно збалансованого розвитку. Моделювання природничо-економічних взаємозв'язків у межах ПГС дасть змогу підійти до визначення нових макроекономічних тотожностей, що враховуватимуть закономірності їх просторового розвитку. Таким чином створюються передумови для теоретичного моделювання регіональної економіки. Водночас потребує вдосконалення регіональна політика в державі.

Регіональна політика (РП) є важливою складовою стратегії соціально-економічного розвитку України. Метою РП є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку територій та усунення диспропорцій в їх розвитку. Ця політика спрямована на активізацію всього соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіонів держави як основи зростання їх конкурентноздатності.

В Україні основним завданням РП є забезпечення реалізації соціально орієнтованої, інноваційної та екологічно збалансованої моделі розвитку національної економіки. Для цього повинні бути створені умови для формування в кожному регіоні держави системи ефективного виробництва економічних благ.

Водночас фундаментом РП має стати економічна свобода регіонів щодо визначення цілей розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, РП в системі розвитку національної економіки має забезпечити:

- формування ефективної структури господарства регіонів, що повинна бути адекватною до їхнього природно-ресурсного, виробничо-економічного, науково-технічного та людського потенціалу;
- підтримку депресивних територій України (гірських районів тощо);
- через об'єднання фінансових ресурсів місцевих органів влади та місцевого самоврядування вирішення проблем міжрегіонального розвитку в національній економіці;
- систему державного стратегічного, поточного та локального цільового програмування регіонального розвитку;
- підвищення ролі регіонів у розвитку зовнішньоекономічного співробітництва України країнами ЄС;
- розмежування функцій та повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування щодо прийняття ефективних для розвитку національної економіки рішень;
- підвищення ролі регіонів у системі реалізації економічної політики держави та формування моделі екологічно збалансованої економіки;
- відповідність національного законодавства, що стосується проведення РП до нормативів і стандартів правового середовища ЄС.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грамацки Ганс Эрих. Политика пространственного развития в Европейском Союзе: европейские, национальные и региональные измерения // Региональная экономика, 2003. – № 4. – С. 146–154.
2. Гринів Л. С. Регіональні цільові програми. Навчальний посібник. Л., ЛНУ. 2010. – 156 с.
3. Україна – 2015: Національна стратегія розвитку. – Київ: «Український форум» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://semynozhenko.com.ua/content/files/Ukraine-2015%20big.pdf>
4. Регіонально-просторові економічні системи України: методологія і сучасна практика формування: Монографія/ Л. Т. Чернюк, М. І. Фашевський, Т. В. Пепа та інші. – Черкаси: ЧДТУ, 2011 – 423 с.
5. L. Hryniv. Transdisciplinary approach to sustainability: new models and possibilities.// Ecological Economics and sustainable forest management. Edited by I. P. Soloviy and W. S. Keeton UNFUP – L, 2009 – 414 p P. 85-97

Одержано 19.02.2013р.